

ISTRAŽIVANJE POBAČAJA U ZADARSKOJ ŽUPANIJI

Od 1997. do 2000.

ANČI LEBURIC
DIJANA BEGONJA*
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 316.356.2
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 2001-11-14
Received

Artikulirajući u istraživanju pobačaj kao društveni fenomen, autorice raspravljaju o njegovim brojnim aspektima, kao i dvojbama oko prava i obveza, dobra i zla, poželjnom i nepoželjnom. Ta je istraživačka tema opterećena snažnim osjećajima i strastima koje sužavaju racionalnu raspravu ili kulturni konsenzus. Zato su autorice realizirale longitudinalno empirijsko istraživanje komparativnog tipa, čiji je predmet bio pobačaj. U tekstu prikazuju istraživačke rezultate dobijene u periodu od 1997. do 2000. godine. Na području Zadarske županije ispitano je 580 trudnica, koje su u doba istraživanja bile u prvom tromjesečju trudnoće, a tijekom izvođenja istraživanja podvrgnule su se tzv. artifičijelnom prekidu trudnoće ili pobačaju.

Premda je Hrvatska jedna od liberalnijih zemalja koje imaju regulirano pravo na pobačaj, ipak se taj fenomen u društvenoj zbilji manifestira kao složen i proturječan. Zaključno su se, naime, potvrdile pretpostavke o postojanju triju temeljnih razloga velikoga broja prekida trudnoća. Prvi je nizak stupanj educiranosti o sprječavanju trudnoće, drugi je neznanje o kontracepciji, a treći značajna neodgovornost prema planiranju obitelji. Naše je istraživanje pokazalo da su ispitanice većinom bile zadovoljne svojim brakovima. Pretežno su se na pobačaje odlučivale zbog socijalnih indikacija, pa tek onda eugeničkih, dok su se medicinske i psihičke indikacije javljale u manjem obimu.

* Profesorica sociologije i filozofije, diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zadru.

Ipak, autorice zaključuju kako je tistinu svaka majka (žena ili djevojka) bila slobodna u vlastitom odlučivanju o životu i smrti svog djeteta. Smatraju nužnim primjenjivati adekvatnije društvene mjere, uz točnije i originalnije tumačenje propisa i zakona. Nezaobilazne bi bile i interdisciplinarne rasprave u kojima bi se afirmirali etički kodeksi djelovanja. Sve to bilo bi moguće relizirati u demokratičnijim društvenim odnosima.

KLJUČNE RIJEČI: socio-empirijsko istraživanje; longitudinalno istraživanje; pobačaj; indikacije pobačaja; interakcije majki i očeva pobačene djece

1. Pobačaj kao društveni fenomen

Složenost problematike pobačaja je mnogostruka, pa smo realizirali istraživanje kako bismo istraživačkim rezultatima prikazali značajnije faktore tog fenomena. On obuhvaća demografske, povijesne, medicinske, socijalne, religijske i pravne aspekte. Sve te odrednice čine cjelovitiji teorijski okvir pobačaja kao društvenog fenomena. Iz niza razloga pobačaj je već dugo predmetom rasprava ne samo sociologa već i politologa, filozofa, pravnika, socijalnih radnika, teologa i dr. Društvena opasnost krije se u predrasudama po kojima se pobačaj dovodi u vezu s "primitivnim", "opasnim" i "nepoželjnim" događajem. Tako, unatoč postojanju i širokom propagiranju raznih metoda kontracepcije, pobačaj još uvijek biva vrlo čestim načinom kontrole rađanja. Zbog lako ostvarivog prava na pobačaj, parovi se sve lakše odlučuju na prekid trudnoće.

Tek u novije vrijeme planiranje obitelji postaje organizirana društvena aktivnost (Hrabar, 1998). Društvo nastoji populacijskom politikom utjecati na smjer i intenzitet reprodukcije stanovništva. Ustav Republike Hrvatske daje pravo čovjeku da slobodno odlučuje o rađanju djece. No, društvena situacija u Hrvatskoj tijekom čitave druge polovice 90-ih godina bila je uvjetovana društvenom krizom, političkom i ekonomskom, te posebno ratom. Ta kriza iskazivala se na svim područjima društvenog života. Pošto je Zadarska županija bila okupirana u obimu od 70% svoga teritorija, društvene posljedice bile su ogromne. Neke od njih su velika nezaposlenost, brojne rastave brakova i teška materijalno-imovinska situacija. Svi ti momenti bili su pretpostavke socijalnih indikacija pobačaja.

Pobačaj ili *abortus* je termin koji se često upotrebljava u svakodnevnom životu. Pošto se u načelu radi o prekidu života nerođena čovjeka, u tekstu ćemo prikazati neke od posljedica (individualne i kolektivne) koje izaziva pobačaj.

On zadire u najosnovnija prava čovjeka, a ovdje se radi o pravu na život. Neočekivanih, neželjenih i neplaniranih trudnoća ima mnogo. One su uglavnom problem djevojke ili žene koja taj "začetak" nosi. Spolni partneri (mladić, prijatelj, suprug) nemaju značajniju ulogu u njihovim intimnim životima, pa pobačaj ostaje problem pojedine žene, a ne (bračnog) para. Tako, smatra Janković, pobačaj se ne afirmira niti kao problem zajednice u kojoj taj par živi (Janković, 1986, 33).

Različite su definicije pobačaja u suvremenoj literaturi s područja društvenih i humanističkih znanosti. Pobačaj je socijalno-medicinska i socijalno-ekonomska pojava ukoliko ugrožava zdravlje većem broju žena; smanjuje prirodni priraštaj i ometa obnavljanje prirodne snage populacije. Istovremeno, važna je činjenica što su subjekti pobačaja pretežno žene u najreproduktivnijoj dobi života, kako u biološkom tako i u profesionalnom smislu. Tu se akcentiraju društveni aspekti pobačaja kao fenomena (Mojić, 1955, 50).

Zapravo, pobačaj je odavno prestao biti "stvar" isključivo žene ili liječnika. Planiranje obitelji, pa indirektno i pobačaj, eminentno su društveni procesi. Pobačaj kao metoda represivnog djelovanja implicira niz etičkih problema. Pošto je sve niža dobna granica ulaženja u spolne odnose, sve nižom postaje i dobna granica žena koje abortiraju. Zato se sve više individualnih i društvenih problema vezuje uz fenomen pobačaja.

Sagledavajući pobačaj u kontekstu filozofsko-egzistencijalnih pitanja, kao i onih etičke naravi, pobačaj Tadić interpretira kao nasilje koje čovjeku onemogućava daljnju egzistenciju (Tadić, 1997, 483). Autor definira pobačaj kao negiranje ili uništavanje ljudske egzistencije u njezinim začecima, što za posljedicu ima oduzimanje temeljnog ljudskog prava – prava na život i mogućnost govora.¹

Inače, pobačaj je pojava koja se može pratiti kroz cijelu povijest čovječanstva. U davni žene su vjerovala da pobačajem izbjegavaju nesreću. Nazivali su ga "čišćenjem", "prekidom trudnoće" i tako izbjegavale istinu, smatra Kešina (1996, 283).

Složeni proces trudnoće ima svojstven cilj – donijeti na svijet jedno novo biće koje će biti sposobno za život. Ako se trudnoća prekine prije nego što je

¹ Nesmetano odlučivanje o rađanju djece kao jedno od temeljnih ljudskih prava i sloboda, istaknuto je u posebnoj deklaraciji Organizacije ujedinjenih naroda. Nju su potpisale mnoge članice svjetske zajednice. Isto to pravo jamči svim svojim građanima i član 19. Ustava Republike Hrvatske.

plod sposoban za život, nastaje pobačaj.² Ali, pobačaj može nastupiti sam od sebe, bez direktnog izazivanja od strane žene ili nekog drugog lica. U tom slučaju nastupio je *spontani pobačaj*. Može se javiti u svim periodima trudnoće, a uzroci su mu različiti, ovisno o bolesti ili poteškoćama u vezi s majkom ili s plodom (npr. kronične bolesti majke, njen poseban tjelesni ili duševni napor, slaba ishrana, hormonalni poremećaji, itd.) Ako se kod žene ponovi takav (spontani) pobačaj više puta, događa se *habitualni pobačaj*.

Kad prekid trudnoće nastane kao posljedica hotimičnog izazivanja pobačaja raznim predmetima ili lijekovima, radi se o *namjernom* ili *izazvanom pobačaju*. Uobičajeno je kod namjernog pobačaja da žena dâ pristanak, no u izuzetnim slučajevima moguće ga je obaviti i bez njena pristanka. Tada je to dozvoljeni pobačaj za koji postoje specijalni zakonski propisi. U njima se određuju razlozi ili indikacije zbog kojih se pobačaj vrši.

Pobačaj koji se vrši bez zakonom predviđenih razloga, zove se *kriminalni pobačaj*. I za ovakve slučajeve postoje zakonski propisi po kojima osobe koje vrše nedozvoljeni prekid trudnoće, podliježu krivičnoj odgovornosti (Mojić, 1955, 19-21). Danas se mnogo raspravlja o "za" i "protiv" zakonom dozvoljene mogućnosti namjernog prekida trudnoće. Takvih prekida uvijek je bilo i bit će ih, bez obzira jesu li zakonom dozvoljeni ili nisu. Zato Tepšić smatra da bi u situaciji zakonskih zabrana statistički podaci bili nerealno umanjeni jer bi se pobačaji obavljali u susjednim državama gdje je pobačaj legaliziran. Tako bi došlo i do porasta broja kriminalnih pobačaja, čije su posljedice daleko teže (Tepšić, 1995, 145).

Iako u našem istraživanju tretiramo pobačaj kao opći i društveni fenomen, njegov primarni aspekt svakako je medicinski aspekt. Medicinari određuju pobačaj kao spontani ili izazvani prekid trudnoće prije sposobnosti ploda (djeteta) za život, tj. prije 28. tjedna trudnoće, uz uvjet da duljina ploda bude manja od 35 cm i lakša od 1000 grama (Krznar, 1994, 215). Prema trajanju trudnoće, pobačaji se dijele na rane i kasne. Rani pobačaj obavlja se prije 10. tjedna trudnoće, a kasni od 10. tjedna pa na dalje. Prekid trudnoće je medicinski zahvat, a izvršava se do 10. tjedna od dana začeća. Pobačaj se može obaviti samo po odobrenju komisije i pod uvjetima i postupkom utvrđenim zakonom. Naime, trudna žena obraća se zahtjevom za prekid trudnoće zdravstvenoj organizaciji. Ako su ispunjeni uvjeti za legalan prekid trudnoće, žena se upućuje liječniku koji će taj prekid obaviti (Janković, 1986, 33).

² U svakodnevnom govoru "pobačaj" se odnosi na namjerni prekid trudnoće, dok se u medicini on tretira kao "izbacivanje" živog ili mrtvog ploda.

Intenzivne promjene u socijalnoj strukturi stanovništva, u načinu i tempu suvremenog življenja snažno utječu na intimnu sferu međuljudskih odnosa. Osobito tamo gdje se javljaju problemi, kao npr. neuspješno rješavanje vitalnih životnih pitanja, dugotrajno i neuspješno školovanje, (ne)stjecanje adekvatnih stručnih kvalifikacija, (ne)zaposlenost, problemi stanovanja, bračni status i razne obiteljske situacije pune tenzija i raznoraznih trauma – sve to utječe na odluke o izvođenju pobačaja. S njim u vezi javlja se nesposobnost za rad, gomilaju se troškovi liječenja, što sve rezultira socijalnim i ekonomskim poteškoćama u obitelji. Uostalom, posljednje desetljeće iskazuje tendenciju porasta broja pobačaja. To je svakako golem problem društvenoj zajednici, zbog radne nesposobnosti ili smanjene produktivnosti žena kao posljedice izvršenih pobačaja. Osim toga, nerijetko se neplanirana trudnoća manifestira kao problem žene ili djevojke, ali ne i njenog spolnog partnera (supruga, mladića, prijatelja). Ako je roditeljstvo već postignuto, takva trudnoća postaje obiteljski problem, iako mnoge neželjene trudnoće datiraju prije braka. Te su pojave u nesrazmjeru s rastućim životnim iskustvom na području spolnih odnosa i često su odraz površnog gledanja na spolni život, konstatira Janković (1986, 20).

Nekontroliran pristup aktivnom spolnom životu, napuštanjem tradicionalne obiteljske sredine, te ulazak u "vezu" bez razmišljanja, posljedično mogu rezultirati pobačajem. U ovim slučajevima nije zanemariv niti medijski utjecaj, kao i utjecaj porno-časopisa, zatim površnog erotizma u filmskoj produkciji, u kazalištu, književnosti itd. Sve to kompromitira seksualnost. Stoga se planiranje, kao fenomen današnjice, nametnulo čovjekovoj intimnosti i izraz je nužnosti vremena u kojem se živi.

2. Socio-empirijsko istraživanje pobačaja

Baš zbog činjenice što termini začeca, trudnoće i poroda trajno u sebi nose neslućene religijske, medicinske, pravne i kulturne dvojbe o pravima i obvezama, dobru i zlu, poželjnom i nepoželjnom, odlučile smo obaviti longitudinalno empirijsko istraživanje pobačaja.³ Naime, ta je istraživačka tema opterećena snažnim osjećajima i strastima, koje sužavaju racionalnu raspravu ili kulturni konsenzus. Iako se mnogima čini razumljiva formula za odnos žene,

³ Osnovni metodološki nacrt istraživanja bio je komparativnog tipa, jer je obuhvatio nekoliko pod-studija.

medicine, društva i države prema pobačaju, a koji je siguran, legalan i rijedak, ipak to većina prihvaća kao feminističku zavjeru protiv života.⁴

Naše istraživanje prema tipu bilo je deskriptivno (opisno) ili dijagnostičko (Supek, 1981, 62). Cilj nam je bio dobiti pregled o tome kako se pobačaj kao društveni fenomen raspodjeljuje na kvalitativan i kvantitativan način tijekom četverogodišnjeg analiziranog perioda, unutar populacije žena iz Zadarske županije. Dakle, primarno se radilo o više globalnom ili općenitom uvidu u situaciju.

2.1. Metodološki aspekti istraživanja

Pretpostavili smo tri temeljna razloga velikoga broja prekida trudnoća. Prvi je nizak stupanj educiranosti o sprječavanju trudnoće, drugi je neznanje o kontracepciji, a treći značajna neodgovornost prema planiranju obitelji. Da bismo te hipoteze provjerile, poduzele smo longitudinalno istraživanje pobačaja kojeg su izvršile žene fertile dobi⁵ u Zadarskoj županiji u periodu od 1997. do 2000. godine. Dakle, kalendarski su istraživanjem bile obuhvaćene ukupno četiri godine.⁶

Odabrale smo (prema vrsti) namjerni uzorak (*purposive sample*), čiji odabir nije bio planiran na računu vjerojatnosti (Supek, 1981, 203). Ovaj uzorak bira "najtipičnije" slučajeve u nekoj populaciji. U našem slučaju to su žene koje su izvršile pobačaj u doba kada se izvodilo istraživanje. Dakle, tu tipičnost postizavali smo na temelju objektivnog kriterija koji je uvjetovao utvrđivanje specifičnog obilježja za populaciju žena na ispitivanom području. Taj objektivni kriterij bila je ustvari činjenica obavljenog pobačaja. Namjeran odabir ispitanica izvršen je na medicinskoj dokumentaciji Odjela za ginekologiju i porođaje pri Medicinskom centru "Zadar" u Zadru.

Obim našeg istraživačkog uzorka obuhvatio je 580 trudnica, koje su u doba istraživanja bile u prvom tromjesečju trudnoće, a tijekom izvođenja istraživanja podvrgnule su se tzv. artificijelnom prekidu trudnoće ili pobačaju.

⁴ Feministički je stav da žene moraju biti izjednačene u spolnim odnosima s muškarcima da bi mogle imati ravnopravnu ulogu u rođenju ili planiranju ili formiranju djece. U protivnom žena je prisiljena na odluku o pobačaju, zbog grube realnosti i društva koje ravnodušno "skrbi" za djecu (Dworkin, 1995, 118).

⁵ Pod fertilem podrazumijevamo reproduktivnu dob žene.

⁶ Obuhvaćeni vremenski period ispitivanja datirao je od 1. siječnja 1997. godine do 31. prosinca 2000.

Od ukupnog broja, 249 ispitanica imalo je mjesto stalnog boravka u Zadru, dok ih je 281 došla iz zadarske okolice.

Osnovna primijenjena istraživačka metoda bila je kombinirani tip ankete i intervjua. Odnosno, korišten je u (strukturiranim) intervjuima unaprijed pripremljen protokol s već postavljenim pitanjima.⁷ Od pomoćnih istraživačkih metoda korišten je neformalni intervju s trudnicama koje su u periodu od početka 1997. do kraja 2000. godine podnijele zahtjev za artificijelni prekid trudnoće, te mu se podvrgnule. Svi ti pobačaji obavljani su legalno u Zadru.

2.2. Istraživačko sociologiziranje pristupa fenomenu pobačaja

Jedna od naših temeljnih premisa sadržavala je stav po kojem nije nužno donošenje novog Ustava ili novih zakona koji bi pobačaj drugačije tretirali. Smatrale smo relevantnijim odlučnije primjenjivati konkretne mjere, na primjer one pravne naravi, zdravstveno-prosvjetne, odgojne, savjetodavne, socijalne, ekonomske, medijske i dr. Naime, u Saboru još uvijek nije usvojen novi Zakon o prekidu trudnoće, iako je nekoliko zakonskih nacrti iz ovog područja već bilo pripremljeno (Hrabar, 1998, 5).

Stoga je naš opći istraživački cilj bio komparativnim pristupom analizirati i detaljnije ispitati društvenu uvjetovanost pobačaja i općenito njegovu društvenu artikulaciju prema nizu obilježja. Posebni ciljevi nastojali su sagledati među aspektima manifestiranja pobačaja specifična karakteristična obilježja ispitanica. Među tim obilježjima utvrđivale smo: učestalost pojave pobačaja među trudnicama na istraživanom području, koje žele artificijelni prekid trudnoće; zatim razlike u socio-ekonomskom statusu žena koje su izvršile pobačaj; dobnu strukturu ispitanica; teritorijalne aspekte življenja trudnica (mjesto stalnog boravka ispitanica); obrazovnu strukturu ispitanica (stupanj obrazovanja trudnica); profesionalni i bračni status ispitanica.

U istom kontekstu izučavale smo i opća obilježja očeva pobačene djece. Ispitivale smo interakcijske odnose između majki i očeva pobačene djece a u tom kontekstu sljedeće varijable: materijalni i stambeni status obitelji; obiteljske i druge interakcijske aspekte te bračno zadovoljstvo partnera. Od socio-medicinskih aspekata pobačaja istraživale smo: učestalost realiziranih pobačaja

⁷ Korišteni upitnik (Protokol) pripada dokumentaciji Odjela za ginekologiju Medicinskog centra "Zadar" u Zadru, a sastavio ga je dr. ginekologije i porodništva Robert Perinčić u suradnji sa socijalnom radnicom Marijom Špoljarić, zaposlenom u *Pro-vita* savjetovalištu za mlade trudnice i rodilje.

u doba istraživanja i u odnosu na prethodne pobačaje; aspekte planiranja obitelji; odnos prema pobačaju kroz stupanj informiranosti žena i učestalost ranih i kasnih te (ne)habitualnih pobačaja.

Definiranjem općih i posebnih hipoteza, nastojale smo raspraviti: * hoće li pružanje stručne pomoći trudnim ženama i njihovoj nerođenoj djeci rezultirati primjerenijim i boljim rješavanjem nagomilanih problema; * koji su faktori ili indikacije primarniji ili značajniji u procesu odlučivanja o pobačaju; * je li moguće bolje afirmiranje metoda prosvjećivanja, informiranja ili nekih drugih i kako to postići; * hoće li dio ispitanica ili većina trudnica zbog većeg stupnja informiranosti ubuduće mijenjati svoje odluke s ciljem zadržavanja trudnoće; * je li glavni razlog pobačaja neinformiranost trudnica o posljedicama artificijelnog prekida trudnoće ili neinformiranost o razvoju i životu ploda, nepoznavanje načina izvođenja zahvata, kao i potencijalnih zdravstvenih, psiholoških i sličnih posljedica.

3. Interpretacija istraživačkih rezultata

Ukupno je bilo ispitano 580 žena. U 1997. godini poduzorak je sačinjavao 278 ispitanica. Sljedeće godine bilo ih je 103. U 1999. godini ispitana je 121 trudnica a 2000. godine bilo je ukupno 78 ispitanica. U prve dvije analizirane godine bilo je svega 10 maloljetnih ispitanica, i to više u 1997. godini (3.2%). U posljednje dvije analizirane godine ispitanica maloljetničke dobi nije bilo. Porast pobačaja zabilježen je u dobnoj skupini žena od 24 do 26 godina. Najviše žena s izvršenim pobačajima (više od polovice intervjuiranih), bilo je u starijim dobnim skupinama i one su tijekom istraživanja bile većinom starije od 30 godina.

Prema mjestu stalnog boravka ispitanice su uglavnom bile iz Zadarske županije, najčešće iz Zadra te mjesta i naselja iz njegove okolice do Starigrada,⁸ zatim iz Zagreba, Splita, Šibenika, Ploča, itd, a neke su kao mjesto boravka navele inozemstvo. Onih 50-ak ispitanica koje su imale mjesto stalnog boravka izvan Zadarske županije, mijenjale su mjesto stanovanja ili zbog prijelaza iz ruralne u urbanu sredinu ili se radilo o mladim djevojkama ili studenticama.

⁸ Zadar s okolicom i Starigrad smješteni su u Zadarskoj županiji. Grad Knin tijekom našeg istraživanja pripadao je pod zadarsku županiju, što je kasnije (u 1999. i 2000. godini) rezultiralo činjenicom da kninske žene nisu vršile pobačaje. Razlozi tome su u značajnom odljevu stanovništva prema Splitu i Šibeniku, te u otvaranju Bolničkog centra u Kninu.

Uspoređujući podatke u sve četiri analizirane godine, više od polovice (63.2%) ispitanica koje su tada obavile pobačaj, imale su srednju stručnu spremu. Najmanje ih je bilo sa završenom višom školom (0.2%), i onih s nepotpunom osnovnom školom (0.5%). Onih najobrazovanijih koje su završile fakultet, visoku školu ili akademiju, bilo je ukupno 6.3%. No, broj im se iz godine u godinu povećavao.

Od ukupnog broja ispitanica (N=580) koje su u analiziranom periodu izvršile pobačaj, više je bilo nezaposlenih žena i djevojaka (58.1%), dok ih je manje od polovice ili 41.8% bilo zaposleno.

Većina žena koje su izvršile pobačaj, bile su udate (80%), dok je samo jedna bila udovica. Neudatih je bilo 17.2%, razvedenih 0.2%, a 3 (0.01%) su bile pred razvodom.

3.1. Obilježja očeva pobačene djece

Podatke o očevima pobačene djece davale su ispitanice uz predočenje osobne karte ili zdravstvene iskaznice.⁹ U 1997. najviše je bilo očeva starijih od 41 godine (29.5%), dok je maloljetnika bilo svega troje (1.1%). U kasnijim godinama maloljetnih očeva pobačene djece više uopće nije bilo. Smanjio se i broj starijih očeva od 41 godine i više, premda ih je u ukupnoj distribuciji ipak bilo najviše (29.3%) ili skoro trećina od ispitanih. Mlađih očeva, od 20 do 30 godina, bilo je daleko manje negoli onih starijih.

Očevi pobačene djece uglavnom su iz Zadra i njegove uže okolice, iz sela i s otoka. Skoro ih je polovica iz zadarske okolice (47.4%).

Najviše očeva pobačene djece bilo je sa završenom srednjom školom (66.7%). Zatim onih s osnovnom školom, potpuno završenom (13.6%) ili s nepotpunom osnovnom školom (11.6%). Najmanje ih je bilo sa završenom višom školom (2.2%). Visokoobrazovanih očeva bilo je 5.9%. No, taj se broj uvećavao iz godine u godinu, pa je od 4% u 1997. popeo na 5.8% u 1998. a maksimalno se uvećao u 1999. (na 9.1%), da bi u posljednjoj istraživanoj godini opao na 7.7%. Uglavnom su varirali postotni udjeli očeva koji su imali višu ili visoku stručnu spremu. Ta viša stručna sprema bila je uostalom najslabije zastupljena među očevima pobačene djece.

⁹ Bilo je ispitanica (5.9%) koje nisu željele dati detaljnije informacije o svojim partnerima/očevima pobačene djece. Radi se o oženjenim partnerima ili ženama koje su same odlučivale o pobačaju.

Kroz četverogodišnji analizirani period najviše očeva bilo je zaposleno (71%), dok je nezaposlena bila manjina od 26.7%. Neznatno (2.2%) je bilo onih koji su povremeno radili.

Tretirajući varijablu bračnog statusa očeva pobačene djece, utvrdili smo da je svega jedan otac bio udovac, dok ih je pred razvodom ili razvedenih bilo 1.9%. Većina je bila oženjenih očeva (81.3%), dok je neoženjenih bilo 16.5%.

3.2. Interakcijski odnosi između majki i očeva pobačene djece

Društveni se život sastoji od ponašanja ljudi, preciznije, od društvenih djelovanja ili akcija. Djelovanje je ono ponašanje kojem ljudi pridaju određeni smisao. Društveno djelovanje jest ponašanje orijentirano prema drugim ljudima ili ono ponašanje koje se događa pod utjecajem drugih ljudi (Weber, prema Đurić, 1987, 30). U svakidašnjem životu susrećemo se s ljudima i tako uključujemo u procese interakcije. Svaka socijalna interakcija uključuje komunikacijske procese u kojima se prenose informacije, ideje, stavovi, vjerovanja i psihička stanja.

Obitelj je u kulturološkom, formalnom i sadržajnom pogledu povijesno promjenjiva društvena grupa. Nju karakteriziraju neka temeljna univerzalna obilježja. Stabilnost obiteljske strukture poremećena je zbog utjecaja suvremenih društvenih zbivanja. To su ekonomske, političke, demografske i kulturne promjene, koje u modernim društvima postaju sve očitije, a suvremena obitelj im se prilagođava.

Jedan od ključnih društvenih procesa je podređivanje spolnog nagona i reprodukcije društvenoj kontroli. Pravila ženidbe i udaje, srodnički odnosi itd. postoje radi kontrole spolnosti, sjedinjavanja potencijalnih roditelja, podizanja djece i zadovoljavanja ljudskih potreba za intimnošću, nježnošću i brigom. Stoga obitelj i ima karakteristike društvene institucije i osnovne društvene grupe (Cerjan-Letica, 1994).

U svim društvima postoje norme pomoću kojih se reguliraju spolne aktivnosti, rađanje i odgoj djece. Te norme se mijenjaju, ali ne nestaju. Osim toga, obitelj je društvena grupa u kojoj su kontakti intimni, osobni i prožeti emocijama. Svaki pojedinac očekuje da mu obitelj pruži moralnu, materijalnu i emocionalnu podršku, da ga/ju podrži i zaštiti, da podijeli individualne radosti, očaje, zanose ili tugu.

Ekonomska funkcija jedna je od temeljnih obiteljskih funkcija. Nju na različite načine zadovoljavaju obitelji, ovisno o svojoj formi. Najčešći tip je

zajedničko privređivanje i raspodjela dobara. Istražujući materijalna primanja ispitanica koje su obavile pobačaj u periodu od 1997. do 2000. godine, rezultati nam kazuju da su kod većine (77.7%) ispitanica materijalna primanja bila nedovoljna za život. Tek 20.6% ih je imalo dovoljno materijalnih sredstava za življenje, dok je samo jedna ispitanica tvrdila da ima takvih sredstava više nego dovoljno. Bilo je i onih koje nisu htjele odgovoriti (0.1%) na postavljeno pitanje o materijalnoj dovoljnosti vlastitog življenja. Dakle, sve su to bili uzroci utvrđenih socijalnih indikacija pobačaja.¹⁰

S tim u vezi svakako je i stambeni status ispitanica. Indikatori tog statusa bili su: posjedovanje osobne kuće, posjedovanje stana, podstanarstvo ili stanovanje kod roditelja, izbjeglički ili povratnički status. I ovdje dominiraju nepovoljni socijalni aspekti. Naime, skoro ih polovica (44.5%) nije imala riješeno stambeno pitanje, bile su s obiteljima kod roditelja. Dakle, radi se o podstanarskom statusu. Ipak, malo manje od trećine (26.5%) imaju svoju osobnu kuću, a tek ih 15.1% ima vlastiti stan. Među prognanicima i izbjeglicama bilo je čak 12% ispitanica, i to u hotelskim ili u izbjegličkim naseljima. No, broj izbjeglica među ispitanicama bitno se smanjivao do 2000. godine. Tako ih je od 19.4% u 1997. ostalo u 2000. svega 3.8%. To znači da su naše ispitanice rješavale svoje statuse prognanica, vraćajući se u svoje obnovljene domove. Doduše, istovremeno je 2000. godina bila ona u kojoj se općenito stambeni status ispitanica bitno pogoršao. Tada ih je najviše bilo u podstanarstvu (64.1%), dok je onih koje su posjedovale osobnu kuću bilo 19.2%, a u vlastitim stanovima još manje (12.8%).

Osnova većine brakova je ljubav kao emocija. Voljeti bračnog partnera jedan je od kulturalno pripisanih načina ponašanja, koji se visoko vrednuje i potiče. Analizirajući bračni staž ispitanica koje su obavile pobačaj, utvrdile smo da ih u braku nije bilo 21.2%. Do jedne godine bračnog staža imalo je svega 1.7%; do 4 godine u braku bilo ih je 10.8%. Do 15 godina bilo ih je u braku 16.8%, a još duže 21.8%. Malo manje od trećine (27.4%) imale su desetljeće bračnog staža.

Prema broju prethodno rođene djece, dakle prije obavljenog pobačaja koji je bio predmetom našeg istraživanja, velika većina su već bile majke; samo ih 17% nije dotad imalo nijedno dijete; neke pak nisu htjele objelodaniti činjenicu o broju prethodnih poroda. Preostalih 83% već su imale djece, po jedno (14.1%) ili više. Većina ih je prethodno imala po dvoje (40%) ili po troje djece (21.7%).

¹⁰ Najteže su ispitanice živjele 1998.god. Tada ih čak 83.5% nije imalo dovoljno materijalnih primanja za život.

Prema spolu ta su djeca pretežno bila muškarci (56.5%). Naime, 580 ispitanih žena već je imalo (do istraživanja) 1094 djeteta.

Godine zajedništva istraživali smo kao godine koje su partneri proveli u braku ili van braka kao institucije. Tu je najviše (80.6%) bilo ispitanica koje nisu htjele odgovoriti, ili nisu bile sigurne, ili su živjele zajedno s očevima pobačene djece, uz povremene prekide. Većina je bila onih koje su već prethodno bile u braku (83.1%), pa na pitanje o namjeri vjenčanja sa svojim trenutnim partnerom tek ih je 4.4% odgovorilo pozitivno.

Dakle, manjina (17.7%) je ispitanica koje prije istraživanog pobačaja nisu rađale. Velik je broj onih kojima su prethodna porođajna iskustva bila uredna (65.1%). Ostale su imale raznih problema. Tako je 8.7% već rodilo dijete na zadak ili na vakuum, a 5.8% ih je održavalo trudnoću mirovanjem. Kod 2.4% žena dijete je oboljelo nakon poroda ili umrlo.

Različiti problemi među supružnicima mogu dovesti do razvrgavanja braka. Stoga u svakoj zajednici postoje različita pravila, zakoni ili običaji koji uređuju način razvrgavanja braka. Stopa razvoda nije jedini pokazatelj nestabilnosti i raspada bračne veze. Uzroci tome mogu se pronaći u nizu okolnosti. Naše istraživanje je pokazalo da su ispitanice većinom bile zadovoljne (75.8%) svojim brakovima. Ostale ili nisu bili zadovoljne (5%) ili nisu htjeli odgovoriti (19.1%). Kao i majke, očevi pobačene djece također su bili zadovoljni svojim brakovima (76.5%).

Aspekt planiranja obitelji među našim ispitanicama ukazuje vrlo slabu zastupljenost. Zapravo, više od polovice (64.1%) ispitanih žena tvrdi kako nikada nije koristilo metode planiranja svoje obitelji. Tek ih je 18.4% to radilo, a 15.6% koristilo i prije, ali ne više u doba istraživanja.¹¹ Prema tome, očito je da većina ispitanica ne koristi metode planiranja obitelji. Izjašnjavanje o dužini planiranja obitelji također je u neznatnom obimu afirmativno. Među takvima je manje od 3% žena koje su svjesno planirale svoju obitelj jednu ili više godina. Razlozi zbog kojih se prethodno nisu bavile planiranjem obitelji, uglavnom su zdravstvene naravi, ali ih navode tek 2 ispitanice (0.4%). S druge strane, nisu u stanju navesti razloge trenutnog neplaniranja svojih obitelji. Također, ni ubuduće se neće pretjerano baviti planiranjem obitelji, jer ih velika većina od 97.4% navodi kako ništa posebno ne planiraju ili ne pretpostavljaju da će koristiti ikakve metode planiranja obitelji.

Odgovornost prema djetetu nije samo "stvar" žene, već je to zajednička odgovornost obaju partnera i supružnika, kao i mladih djevojaka i njihovih

¹¹ Od metoda planiranja obitelji (21.6%) najzastupljenija je spirala (9.8%), zatim prezervativ (6.2%), pa tablete za sprječavanje začeća (3.9%) i na kraju prekinut snošaj (1.5%).

partnera. Zato nam je bilo interesantno promotriti i stavove očeva pobačene djece. Više od trećine očeva (34.6%) smatra kako odluku o pobačaju treba prepustiti ženi. To su oni koji su donijeli odluku o pobačaju, iako je u načelu prepuštaju ženi. Očevi (13.9%) koji su željeli da njihova partnerica zadrži trudnoću, prepustali su joj tu odluku. Kao zajedničku odluku, tretira taj problem 25.5% očeva, dok 10.6% očeva nije bilo ni za prekid ni protiv njega. No, 4.6% ih uopće nije znalo za trudnoću partnerice. Među njima je 7.5% očeva pobačene djece koji su inzistirali na pobačaju i tu odluku de facto nisu uopće prepustili ženi partnerici.

Mjerile smo i stavove ispitanica protiv pobačaja prilikom njihova odlučivanja o pobačaju. Utvrdile smo da u tom smislu dilema uopće nije imalo 95% ispitanih žena. Preostalih 5% mučio je razlog - ljubav prema djeci (2.9%), moralne dileme (1.2%), strah od boli i druge emocije (0.6%), vjerske dileme (0.1%).

Stavove koji su inicirali pobačaje, klasificirale smo na sljedeći način kao:

1. *Socijalne indikacije*;¹² koje se odnose na opravdavanje pobačaja kada je riječ o teškom socijalnom stanju obitelji, siromaštvu, skućenom stambenom prostoru, nezaposlenosti jednog ili obaju partnera, itd.;

2. *Eugeničke indikacije*; u kojima se kod ljudskog zametka (ploda) pretpostavljaju ili jasno vide teška oštećenja koja mogu biti strukturna ili kromosomska;

3. *Medicinske indikacije*; koje nastaju kad su život i zdravlje majke ugroženi;

4. *Sudsko-medicinske, etičke ili moralne indikacije*; javljaju se onda kada je do trudnoće došlo zbog silovanja, nasilja u obitelji ili na neki drugi nečastan način.¹³ U našem istraživanju ovakve indikacije nismo pronašli.

5. *Psihičke indikacije*; nastaju često zbog stresova, pretrpljenih trauma i sl.

Kod naših ispitanica pretežnim razlogom bile su socijalne indikacije (55.3%), pa tek onda eugeničke (14.9%). Medicinske indikacije javljaju se u obimu od 6.5%, a psihičke neznatno, u 1.8%. Ovdje nije zanemariv ni podatak

¹² U Hrvatskoj, prema krivičnom zakonu iz 1951. godine, žena koja abortira, više ne može biti kažnjena zbog tog čina. Od 1952. godine uvode se i socijalne indikacije za pobačaj. Prvi zakon koji je regulirao prekid trudnoće zbog socijalnih i medicinskih indikacija, donesen je 1960. godine. Tu se ocjenjuje hoće li doista dijete ugroziti ženin socijalni status, njen život, zaposlenje, napredovanje u struci i sl.

¹³ U četverogodišnjem ratu u Hrvatskoj, 90-ih godina mnoge su djevojke bile silovane. Neke su počinile suicid, neke su zatrudnjele i zato počinile pobačaj. Rezultati su osjećaj krivnje i kompleks niže vrijednosti.

po kojem njih 20.8% nije htjelo odgovoriti na postavljeno pitanje o stavovima koji su indicirali pobačaj.

4. Zaključak

Odnos prema pobačaju kao društvenom fenomenu u direktnoj je relaciji sa stupnjem informiranosti žena o tom činu. Već smo utvrdili kako su naše ispitanice slabo informirane kada su u pitanju metode planiranja obitelji. Slično je stanje i u distribuciji stavova o životu ploda koji su nosile u doba izvođenja pobačaja. Više od polovice (66.5%) ih je smatralo kako je plod živ. Osim toga, uglavnom ih sličan broj misli kako se počeci života ploda vezuju uz trenutak začeća (60.6%).

Zabrinjavajuće je što 71.8% ispitanica ništa nije znalo o načinima i metodama izvođenja pobačaja.¹⁴ Same ispitanice na različite su načine definirale pobačaj. Negativna određenja nižu se ovako: pobačaj kao umorstvo, zločin ili ubojstvo (36%), kao nasilni prekid neželjene trudnoće (20.6%), kao nešto ružno, grozno i strašno (15.8%) i kao grijeh (3.7%). Vrlo je malo onih koje su na određen način opravdavale pobačaj – "kao nešto normalno, što se mora učiniti" (4.3%). Slična se opredijeljenost može naći i u nekim drugim istraživanjima na teritoriju Hrvatske (Baloban, Črpić, 1998).

Neinformiranost ispitanih žena očitovala se i u njihovim mišljenjima o posljedicama pobačaja. Tako ih 26.2% uopće ne zna ništa o tome.¹⁵ Ipak, 40% ispitanica jasno su se izjasnile da bi željele imati još djece.

Realizirajući ovo istraživanje, moguće je zaključivati kako je uistinu svaka majka (žena ili djevojka) bila slobodna u vlastitom odlučivanju o životu i smrti svog djeteta. No, nije svaka od ispitanih žena bila informirana o biološkim činjenicama o svom djetetu. Pronašle smo i neke muškarce (4.6%) koji nisu znali za ženinu trudnoću.

Iako se pritisak društva na obitelj konstantno povećava, ipak obitelj u velikoj mjeri ima utjecaja na pojedinca, olakšavajući mu suočavanje s izazovima života. Obitelj kao univerzalna društvena grupa ima podjednako značenje za djecu kao i za odrasle jer predstavlja ljubavnu i prijateljsku

¹⁴ Najčešći načini obavljanja pobačaja su: trovanje solju, metoda vakuum aspiracije, kiretaža, abort kliješta, intragestacijska metoda, mehaničkim putem, te ERU 486 kao novija metoda koja se primjenjuje pri artifičijelnom pobačaju.

¹⁵ Ostale većinom navode upale kao posljedicu (15.7%), zatim sterilitet ili neplodnost (15.7%), a 9.8% navodi bitne psihičke posljedice (nervozu i depresiju). Navode se i druge opasne bolesti (karcinomi i sl.).

zajednicu u kojoj se ljudi ponašaju onako kako to odgovara njihovoj osobnosti.¹⁶ Kroz povijest obitelj se mijenjala i adaptirala društvenim odnosima. No, današnje vrijeme uvjetuje ne samo transformaciju već i destabilizaciju obitelji koja ostavlja dubok trag u životima svojih članova. Ipak, suvremena se obitelj razlikuje od povijesnih tipova obitelji. U našem istraživanju većina žena bila je udata.

Dijete unosi promjene u život obitelji i te promjene njeni članovi nastoje prihvatiti. Na sve to utjecaj imaju i mediji, kao i visoke tehnologije, te razne društvene institucije i organizacije u cijelosti. Doduše, neki smatraju da bi pobačaja bilo manje kada bi se dosljednije primjenjivalo sadašnje zakonodavstvo. Nužna je razrada i primjena niza društvenih mjera na tom području, uz točnije i originalnije tumačenje propisa. Naročito je naglasak na adekvatnijim socijalnim i ekonomskim mjerama kojima bi društvo primjerenije pomagalo i zbrinjavalo svoje članove.

Novije tehnologije reprodukcije potaknule su mnoštvo pitanja. S jedne strane razvijaju se težnje za reguliranjem prava na pobačaj, tj. na slobodu odlučivanja, osobito žene, o životu ili smrti vlastitog djeteta. S druge strane, javljaju se mogućnosti genetskog kloniranja. Ova dva trenda manifestiraju se kao suprotstavljena, pa su nužne interdisciplinarne rasprave u kojima će se afirmirati etički kodeksi djelovanja. U demokratičnijim društvenim odnosima ljudi će biti svjesniji svoje suodgovornosti u razvijanju zajedničkih dobara čovječanstva. Sve to nije moguće bez optimizma i spoznaje da društvo može napredovati sprječavanjem kolizija između autonomije žena i društvenih općih interesa.

Ljudska želja za djetetom motivira kreativna rješenja sukoba oko pobačaja. Možda je izlaz i u prevladavanju stavova da su etičke vrijednosti važnije od tehnoloških, te da je ličnost važnija od niza drugih stvari, itd. Znanost prečesto mijenja pravila biološke realnosti. Napretkom društva, istovremeno se pomiču i granice utvrđenih pravila društvenog ponašanja. U svemu tome potenciraju se etičke, pravne i slične rasprave o pravu fetusa na samostalan život.

I u ovom našem istraživanju pobačaj se iskazao kao kompleksan društveni fenomen. On se mijenja kako se razvija društvo, društvene organizacije i institucije. Stoga će se u rješavanje problematičnih posljedica

¹⁶ Obitelj je zajednica koju sačinjavaju majka, otac te njihovo jedno ili više djece. Iako je taj tip obitelji najzastupljeniji, nije jedini. Strukturu obitelji mogu činiti jedan roditelj ili djeca s partnerom, gdje obitelj nije okrunjena brakom. Dakle, postoji obitelj u kojoj je samo "jedan" biološki roditelj.

pobačaja uključivati više društvenih faktora, što svjedoči i o sve složenijem procesu društvenog artikuliranja pobačaja.

Literatura

- BALOBAN, S. & G. ČRPIĆ (1998): Pobačaj i mentalitet u društvu, *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 68(4), 641-654.
- CERJAN-LETICA, G. (1994): Prijepor o pobačaju: (ne)mogućnost dijaloga pokreta za izbor i za život, *Revija za sociologiju*, Zagreb, 1-19.
- DEGEN, S. & I. ZMIJANAC (1994): Fetus kao pacijent: pravna razmatranja, u A. Kurjak, *Fetus kao pacijent*, Zagreb, Naprijed, 310-313.
- DWORKIN, R. (1995): Moralnost pobačaja, u: S. Prijić, *Pobačaj za i protiv*, Zagreb, Analytica Adriatica, 97 -130.
- ĐURIĆ, M. (1987): *Sociologija Maxa Webera*, Zagreb, Naprijed.
- HRABAR, D. (1998): Planiranje obitelji – od pobačaja do zdravstvene edukacije, Zagreb, 5(1), 1-12.
- JANKOVIĆ, B. (1986): *Abortus ili kontracepcija*, Zagreb, Školske novine.
- KEŠINA, I. (1996): Etičko-moralni vidici ljudskog nastajanja, *Crkva u svijetu*, Split, 130-145.
- KETTING, E. & STICHTING, R. (1989): Induced Abortion in Europe, *Planned Parenthood in Europe*, 18.
- KURJAK, A. (1994): *Fetus kao pacijent*, Zagreb, Naprijed.
- KRZNAR, B. (1994): Pobačaj, u: A. Kurjak, *Fetus kao pacijent*, Zagreb, Naprijed, 307-310.
- MIJATOVIĆ, A. (1995): Obitelj i poremećaji socijalnog konteksta, *Društvena istraživanja*, 4(4-5), 465-485.
- MOJIĆ, A. (1955): *Pobačaj i reguliranje začeca*, Zagreb-Beograd, Medicinska knjiga.
- SEDMAK, M. (1999): *Proces stvaranja politike pobačaja, povijesne analize i utjecaj regulacije Europske zajednice*, Koper, ZIC Slovenije.
- SUPEK R. (1981): *Ispitivanje javnog mnijenja*, Zagreb, Liber.
- TADIĆ, I. (1997): Abortus-negacija čovjeka i ljudske slobode, *U križu je spas*, Split, Crkva u svijetu i Teologija u Splitu, 483-493.
- TEPŠIĆ, N. (1995): Namjerni prekidi trudnoće u Hrvatskoj – nekada, sada i kako dalje, u: *Pobačaj za i protiv*, Zagreb, Analytica Adriatica, 145-152.
- VAN VYVER, I.A. (1990): Legal Perspective of the Concept of Life, *Medicine and Law*, 9(1), 667.

*Anči Leburić, Dijana Begonja: INVESTIGATING ABORTION
IN THE COUNTY OF ZADAR
Between 1997 and 2000*

S u m m a r y

Articulating within their research project abortion as a social phenomenon, the authors discuss its manifold aspects and the many contentious issues pertaining to rights and obligations, good and evil, welcome and unwelcome behavior. This research theme is burdened with powerful emotions and passions which limit rational discussion or the possibility of cultural consensus. Because of these reasons the authors undertook a longitudinal empirical research project comparative in nature whose subject matter was abortion. The text describes the research results gathered during the period between 1997 and 2000. Within the Zadar county 580 pregnant women were covered by the investigation who during the time of the research were less than three months pregnant and who had undergone so-called artificial termination of pregnancy or abortion during the time the research project was being carried out.

Although Croatia is one of the liberal countries declaring a regulated right to abortion this phenomenon, within the social reality, manifests itself as complex and contradictory. The project confirmed the hypothesis that there were three basic reasons for the large number of terminated pregnancies. The first is a low level of education concerning prevention of pregnancy, the second is ignorance about contraception and the third is a significant lack of responsibility in regards to family planning. The research showed that most of the women covered were satisfied with their marriages. They mostly resorted to abortion because of social indications, only afterwards came eugenic considerations while medical and psychic indications were of less import.

The authors conclude that, heedless of this, every mother (women or girl) had the freedom to make a decision about the life or death of their child. They believe it is necessary to apply more adequate social measures alongside more precise and original explanations of rules and laws. Interdisciplinary discussions affirming ethical codes of behavior cannot be avoided in the future. All of this can be implemented in more democratic social relations.

KEY WORDS: socio-empirical research, longitudinal research, abortion, indications of abortion, interaction of mothers and fathers of aborted children